

Schatten

De typemachine van Johanna Wilhelmina Antoinette Naber

Esmeralda Tijhoff

In het IIAV archief staat een echte Hammond typemachine. Dit is niet zomaar een typeapparaat; het is de machine van Johanna Naber (1859-1941), historica en kiesrechtstrijdster, een van de toonaangevende vrouwen van de eerste feministische golf. Bovendien speelde de typemachine als fenomeen een belangrijke rol in de emancipatie van vrouwen rond 1900. Naber tikte op deze machine ruim 300 artikelen en de manuscripten van ruim veertig boeken.

Johanna Naber was al vroeg verbonden met de typemachine. Zij was de drijvende kracht achter het blad van de Nationale Tentoonstelling van Vrouwenarbeid in 1898, *Vrouwenarbeid*. Zij voerde als eindredacteur in het 'Pers-bureau' de scepter over het blad. Dag en nacht was Naber in touw. De oplage van het blad *Vrouwenarbeid* steeg in een mum van tijd van 80 naar 2000 exemplaren. Later herinnerde Anna van Hogendorp zich 'het aardig gedecoreerde pers-bureautje waar de arme directrice opgesloten zat tusschen de vier muren en zich slechts nu en dan kon bewegen in dien gezelligen stroom die voortdurend de zalen en gangen vulde.'[1]

De typiste

De typemachine werd in 1873 voor het eerst in massaproductie genomen door de firma Remington. De machine luidde een nieuw werkterrein in voor vrouwen uit de burgerklasse: het kantoorwerk. De typemachine werd geassocieerd met 'vrouwelijkheid' en omdat ze nieuw was, kon ze door vrouwen geclaimd worden zonder dat haar verweten kon worden dat zij het werk van mannen inpikte of de lonen drukte. De fabrikanten hielpen hier een handje in mee. In advertenties van de typemachine figureerden vrouwen stevast als de typist. Het schijnt zelfs dat C.L. Sholes, een van de uitvinders van de eerste Remington typemachine, tijdens de demonstraties zijn dochter inzette als typiste. In de discussie over vrouwen in kantoorfuncties werd de typemachine vergeleken met de naaimachine en het typen met het pianospelen. Bovendien werd gedacht dat de typemachine gebruikt zou worden om handgeschreven teksten over te typen en om te dicteren, niet om te zelf teksten te produceren. Het passief overtypen van teksten was typisch een klus voor vrouwen.

Desondanks vonden tegenstanders dat de werkzaamheden nog steeds een 'te grote herseninspanning' vereiste, wat ten koste ging van de vrouwelijke schoonheid, gezondheid en voortplanting.[2] Bovendien zouden vrouwen niet gelukkig worden van het werk buitenshuis. Alleen de huwelijkse liefde van een man kon de vrouw echt gelukkig schenken, al het andere plezier diende slechts als surrogaat voor dit ware vrouwelijke geluk.

Na 1900 was de typemachine een vast item geworden op kantoor. Maar vrouwen op kantoor bleef onderwerp van debat. In 1920 kreeg Naber als presidente van de Nationale Vrouwenraad van Nederland (NVR) van de directie van de Spoorwegen te horen dat deze geen vrouwelijk personeel meer wilde aannemen, omdat: 'het vrouwelijk personeel weinig ernst betoonde bij het werk, aanhoudend verzuimde en

door kleding, houding, lachen, gichelen minder gunstig werkte op de mannelijke collega's.'[2]

Vrouwen hielden desondanks stand op het kantoor, maar ze verrichtten hun werk voortaan wel in een aparte typekamer waar medewerkers hun handgeschreven brieven kwamen brengen. Hierdoor was het werk van de typistes een stuk eenzijdiger geworden. Met de komst van tekstverwerkingsprogramma's in de laatste twee decennia van de twintigste eeuw verdween het beroep van typiste.

Het is onduidelijk wanneer precies Johanna Naber haar Hammond gekocht heeft. In 1903 was ze in ieder geval aan het sparen voor een eigen typemachine. Zo'n machine was aardig aan de prijs. Vermoedelijk heeft Naber het prijsgeld van F 300,- gebruikt dat ze in 1904 kreeg voor haar bekroonde werk *Geschiedenis van Nederland tijdens de inlijving bij Frankrijk* van het Teyler's Tweede Genootschap. Het is in ieder geval duidelijk dat de Hammond het zwaar heeft gehad met de productieve Naber. Voor haar was de machine een middel in de strijd voor vrouwenemancipatie. Het speelde niet alleen een belangrijke rol bij haar strijd voor de economische zelfstandigheid van vrouwen - een van Nabers stokpaardjes -, het hielp Naber bovendien in haar eindeloze productie van convocaties, oproepen, brochures, schotschriften en protesten met soms geestige argumenten. Deze ene machine kan met recht gezien worden als Nabers handlanger in de vrouwenkwestie.

Maria Grever, *Strijd tegen de stilte. Johanna Naber (1859-1941) en de vrouwenstem in de geschiedenis* (Hilversum 1994).

Maria Grever en Berteke Waaldijk, *Feministische openbaarheid. De Nationale Tentoonstelling van Vrouwenarbeid in 1898* (Amsterdam 1998).

Francisca de Haan, *Sekse op kantoor. Over vrouwelijkheid, mannelijkheid en macht. Nederland 1860-1940* (Hilversum 1992).

1: Maria Grever, *Strijd tegen de stilte*, 61.

2: Cecile Goekoop-de Jong van Beek en Donk, *Hilda van Suylenburg* (1897) 256.

3: Geciteerd in: Francisca de Haan, *Sekse op kantoor*, 184-185.